

BİLİM TARİHİNİN TARİHİ

İHSAN FAZLIOĞLU

İHSAN FAZLIOĞLU- BİLİM TARİHİNİN TARİHİ[1]

"Tarih Masası" adlı programa konuk olan İstanbul Medeniyet Üniversitesi Felsefe Bölümü'nden İhsan Fazlıoğlu *"Bilim Tarihinin Tarihi"* üzerine bir sunum gerçekleştirdi[2]. Karadeniz Teknik Üniversitesi'nden Muhammet Negiz bu sunumu metinleştirerek okurlarımızın istifadesine sundu.

Bilim tarihinin tarihi konuşulması beklenen programın başında İhsan Fazlıoğlu *"O zaman tarihin kendisinden de bir başlamak lazım aslında…"* deyince, *"Bilim tarihindeki tarih, bilim midir? Bilimin tarihini konuşmadan önce tarihin bilimliliğini; bir bilim olarak tarihi… masaya yatırarak başlayabiliriz"* diye konunun güzergahı belirlendikten sonra sözü İhsan Fazlıoğlu alır…

Şimdi tabii bu *"bilim"* kelimesi netameli bir kelime malum. *"Science"* kelimesi, 1837'den önceye gitmez… *"Scientia", "bilgi"* demek biliyorsunuz, *"ilim"* kelimesinin tercümesi olarak... İlk dönem, bugün bizim bilim dediğimiz konuda çalışan insanlar, kendilerini *"Natural philosophy"* ya da *"Natural philosopher"* doğa filozofu gibi görüyorlar büyük ölçüde… Newton gibi Leibniz gibi… Şimdi 1837'den itibaren kullandığımız bilim kelimesi, bir de 1924'te bir kırılmaya uğrar. Özellikle kuantum fiziğinin ortaya çıkmasıyla birlikte... Bugün biz artık bilimi çok geniş anlamda kullanıyoruz. Dil bilimleri diyoruz. Değil mi? Dini bilimler diyoruz. Sosyal bilimler, toplum bilimleri…

Halbuki bir yüz yıl önce fiziğin dışında hiçbir şeye bilim demiyorlardı. Ernest Rutherford (1871–1937) diye bir bilim adamı, *"Sadece fizik, bilimdir. Diğerleri pul koleksiyonculuğudur"* diyordu mesela… Yani… Bunun sebebi yani o tarihsel derinliğinden, köklerinden hareketle temellendirilebilir bir şey… Biz bugün bilim neye diyoruz? Bugün için? Önceden belirlenmiş belirli bir kurallılıktan hareket ederek, olgu olayları nedenleyerek, gerekçelendirerek, temellendirerek, rasyonel bir şekilde, istidlali akılla bilmeye diyoruz. Bunun için hadis de bir ilim oluyor. Çünkü nesneleri var. Belirli bir yöntemi var. Çünkü rasyonalite, mutlak bir uzayda cereyan eden bir yapı değil; bir bilgiye rasyonalitesini veren, yöntemidir. Eğer siz bir bilgiyi yöntemli bir tarzda elde ediyorsanız, o rasySSonel bir bilgidir. Ama bu bilginin tekrar edilebilir, denetlenebilir, eleştirilebilir bir süreçten geçmesi lazım. Bunun için de kavramsal, nedensel olması gerekiyor. Şimdi burada tam da tarihin bir bilim olup olmaması noktasına geliyoruz. Şimdi İbni Haldun, Mukaddime'nin hemen dibacesinde, girişinde çok ilginç bir şey söyler ki kendi dönemi bakımından da doğrudur. Önce ne yaptığını çok iyi biliyor tabii… Diyor ki *"Ben, insan ilminin uzayını genişlettim…"* Bu ifade çok dehşet bir ifade. Yani *"feza"*, feza biliyorsun. *"İnsanlığın ilminin fezasını genişlettim… Tarihi bir bilime dönüştürdüm…"* Bu, ne demek? Şu demek. Şimdi daha önce tarih bir tür istifleme, yığma… İşte bu nasihat literatür olur, ibret, menakıp gibi anlatı, hikâye tarzında. Ama nedenleme yok. Diyor ki; *"Ben tarihteki olgu ve olayların arka planında bulunan, -o 'süper pozisyon' dediğimiz bizim kuantum fiziğinde- o pozisyonu tespit ettim."* Onun bir illet, bir nedenliliği var. Yani sosyal hayatta insanlığın yapıp ettiklerinde aslında bizim görmediğimiz bir nedenlilik var. Gelişi güzel değil bu olaylar. Nasıl ki fizik dünyada bir düzen var ve bu düzenin belirli bir kurallılığı var. *"Yasa"* kelimesi henüz o gün yok tabii. O, Descartes'ta ortaya çıkıyor malum. Bu kurallılık, *"kavanin"* diyor buna, bu kurallılık belirli bir *"mantığa"* göre cereyan ediyor, değil mi? Biz oradan hareket… Yani dış dünyada bir tekrar var, bir örüntü var, bir süreç var, periyotlar var. Biz buradan hareket ederek belirli yasalamalar yapıyoruz, kurallılıklar çıkartıyoruz. Çünkü fizik dünyada her şey tek tek olsa, bir yasallık çıkartamazsınız. Benzer şekilde *"hayat"* dedim, tabiatın dışında, hayatta da belirli kurallılıklar var, tekrarlar var. Mesela insan devlet kuruyor. İşte tarım yapıyor. Hayvancılıkla uğraşıyor, ekonomi üretiyor yani… Bunların illetlerini bulduğumuz zaman, tarih artık bir bilime dönüşür. Çünkü düşünmek, nedenlemektir. Siz herhangi bir şeyi nedenlediğinizde, illiyet bağlarını kurduğunuzda, onun o olgu ve olayların, o uzaydaki nedenler hiyerarşisini inşa ettiğinizde, o artık bir bilgiye dönüşür. Rasyonel bir bilgiye dönüşür.

[1] Söyleşiyi metin haline getiren: Muhammet Negiz | Karadeniz Teknik Üniversitesi

[2] Dinlemek için Bkz: https://archive.org/details/bilim-tarihinin-tarihi-ihsan-fazlioglu

O zaman menkıbevi olan "historia"yı bilim olan "tarih"e dönüştüren İbni Haldun'dur…

Kesinlikle! Şöyle… *"Historia"* araştırmak demek. Nasıl bir araştırma? Peşinden gitme. Dolaşma. İşte biz İngilizcede hala kullanıyoruz: *"Natural History"… "Doğa araştırmaları"* diyoruz buna. *"Doğa tarihi"* diye tercümesi var. Öyle bir şey yok! Doğa araştırma nedir? Börtü böcek toplarsın. Bitki incelersin. Değil mi? Toprak çeşitleri toplarsın. Tıpkı bu karıncanın malzeme toplamasına benziyor. Toplarsın, yığarsın. Hiçbir işleme tabi tutmazsın.

Tasnifsiz haliyle...

Tasnifsiz, evet.. Tabii ama diyelim ki arı ne yapar? Toplar. Onları bal yapar. Yepyeni bir şeye dönüştürür, sana verir. Bilgi biraz böyle bir şey. Malumatı toplayacaksın. Sonra onu zihninde işleyeceksin. Nedensel bağlantılarını kuracaksın. Nedenler hiyerarşisindeki yerini tayin edeceksin. Buna *"bilgi"* diyoruz. İbn Haldun, ilk defa bunu yapıyor. Onun için zaten klasik gelenekte *"Historia"* ve *"Theoria"* kavgası var. Ve bu, on yedinci yüzyılda tekrar canlanıyor. Zaten biz modern bilimi, biraz da *"historia"* ile *"theoria"*nın izdivacından ortaya çıkmıştır, deriz. Çünkü empirik karakteri historia'ya dayanıyor. Malum işte modern bilim dediğimiz, işte Kopernik'ten Descartes'tan Newton'a kadar giden süreçte artık historia da bilimsel bilginin bir parçasına dönüşüyor theoria'nın yanında… O açıdan tarihin bilim olması, bu anlamıyla İbni Haldun ile başlıyor. Tabii modern dönemde başka bir dönüşüm geçiriyor. Özellikle Newton'cu bilim, mekanik bilimi ortaya çıktıktan sonra, *"bilimin emprik, mekanik ve matematik karakteri olması"* iddiası, doğal olarak bugün toplumsal/beşeri bilimler dediğimiz ya da "gaistik bilimler" dediği Almanların… O manevi bilimleri, bilim olmanın dışına çıkartıyor. Çünkü her türlü bilgi, fizik modeline göre, empirik-mekanik-matematik karaktere indirgenmek zorunda. Biliyorsun Giambattista Vico'nun 1725'te yayınladığı *"Nova Scientia"* adlı kitabı, *"Yeni Bilim"* diye tercüme edildi Türkçeye, tam da bununla alakalı… Çünkü bir *"Nova Scientia"* var zaten. Newtonian bilim. E bir de yeni bir *"Nova Scientia"* çıkarttı başımıza. Nedir Nova Scientia? Tarih… Yani bilim, evet siz bir bilim diyorsunuz ama *"Nova Scientia/Yeni Bilim"* demişsiniz adına ama bu doğanın bilimi. Doğa sizin yarattığınız bir şey değil. O sizin iradenizden bağımsız olarak var. Onu ne kadar nüfuz edebilirsiniz? Ama bir de bizim yarattığımız bir dünya var. Masallarımız var. Şiirlerimiz var. Değil mi? Hukukumuz var. Hikayelerimiz var... Kısaca tarihimiz var! *"Bunun bilimini"* diyor Vico, *"Ancak biz yapabiliriz. Bunu hakikatini bilebiliriz. Dolayısıyla esas 'baba scientia' tarihtir"* diyor. 1725. Newton 1727'de ölüyor biliyorsun. Newton yaşarken ve ona kitabı gönderiyor. Sonra Batı'da bir çatallama ortaya çıkıyor. İki *"Nova Scientia"* var. Biri *"Natural Sciences"* dediğimiz. Biri de nedir, ne diyelim? Sosyal bilimler, "humanitas" dediğimiz… Bu kavga çok meşhurdur Batı'da. İki kültür diyorlar buna. *"Two cultures"* değil mi? Bu kavga ancak Wilhelm Dilthey (1833-1911) ile bir nebze çözülüyor. Ama bunun çözülebilmesi için işte tam da o *"bilim tarihi"* dediğimiz hadise burada işin içine giriyor.

Peki bu ikisi kardeş midir hocam?

İşte bilim tarihiyle birlikte bunların kardeş olduğunu iddia etmeye başlıyoruz. Ne demek bu? E bilim de tarihsel bir şeydir. Ama o döneme kadar bilim bir tür metahistorik ya da ahistorik bir yapı olarak kabul ediliyor. Descartes'ten başlayan özne anlayışının Kant'ta bu transandantal özne… Sanki bir insan türü var. Bir insan var, tanrı gibi, zaman-mekân değişkenlerinden bağımsız soyut bir insan bu… Bu, üretiyor bilimi gibi bakıyoruz değil mi? Descartes'in *Saf Aklın Kritiği*, senin-benim aklım değil o. Transandant egonun aklının kritiğidir Ama özellikle 1860'larda, işte geometrinin ortaya çıkması, James Clerk Maxwell'in (13 Haziran 1831 – 5 Kasım 1879) elektromanyetik teorisinin ortaya çıkması gibi gelişmeler bunu sarsıyor. Akabinde tabii özellikle sosyalist-komünist fikirlerin, her türlü olup bitenin hayatta toplumsal üretim olduğunu, beşeri olduğunu, toplumu aşan yapılar olmadığı iddiası, özellikle Grossman ve Hessen… Biz ona *"Hessen-Grossman Tezi"* diyoruz. Yani Newton'un bilimi bile kendi toplumsal gerçekliğinden soyutlanarak açıklanamaz. Çünkü Newton'un günlüğüne baktığınız zaman gravitasyonu yani çekim kuvvetini bile, transatlantik ticaretle ilişkilendirerek anlatıyor. Çünkü gemiler, büyük gemiler… o dönemde gemi ticaretinde on gemiden altısı geri dönmüyor. Okyanusta seyahat etmek o dönemin şartlarında… Çünkü med-cezir olayı çok güçlü... Dolayısıyla bunu çözmeye çalışıyor. Başka

bir sürü örnek de veriyor. Bu açıdan tarih bilimi İbni Haldun tarafından kuruldu ama özellikle işte modern bilimin ortaya çıkmasıyla, bu Newtonian bilimin, tekrar bir sarsıntı geçiriyor. Ancak işte Alman idealizmi ve romantizmi, yani Kant'ın talebesi Johann Gottfried Herder'den (1743-1803) başlayıp Hegel üzerinden Wilhelm Dilthey'e (1833-1911) kadar gelen süreç içerisinde tarihin de farklı bir gerçeklik küresi olduğu ve bu farklı gerçeklik küresine ilişkin bilme yönteminin de fiziktenen farklı olması gerektiği... İşte diyelim ki "explanation" açıklamaya dayalı bir modelken, öbürü "understanding" yani anlamaya dayalı bir model var... Çünkü siz fiziksel nesneyi yaratmadığınız için, o sizden bağımsız olduğundan dolayı, onunla olan ilişkiniz bir tür tek yönlü bir ilişkidir. Ama öbür ilişki, hermenötik bir ilişki… Çünkü siz bu bardağı yapanın niyetini de dikkate almak zorundasınız. Tarihsel objelerde, nesnelerde, o nesneleri üreten insanların iradeleri, içkindir. Orada bir mana ararsınız. Yani şöyle güzel bir örnek vereyim buna: Şimdi Süleymaniye Kütüphanesi'ne gittiğinizde bir yazma eser var. Yazma eseri siz fiziksel analize tabi tutabilirsiniz. Kâğıdın özellikleri, cildin özellikleri değil mi? Mürekkebin özellikleri. Ama bütün bunları topladığınızda size o kitabı vermez. Çünkü o kitabın bir içeriği var. Adam diyelim ki orada bir felsefe metni yazmış. Bu felsefi metni niye yazmış? Niçin yazmış? Bağlamı ne? Niye üretti? Onu aramaya başlarsınız.

Dolayısıyla burada iki ontolojik tabaka var. Bir; fiziki tabaka çünkü neticede hayat tarihi dediğimiz fizik dünyada ortaya çıkıyor ama yepyeni bir tabaka... Ve bu tabakada insan iradesinin, ihtiyarın cisimleşmiş hali. Yani Süleymaniye Camisi, sadece bir taş yığından ibaret değil. Orada onu yapan insanların değerleri var. Değil mi? Anlamları var. O açıdan tarih, anlamı araştıran bir bilim. Dolayısıyla hermenötik bir tarafı var. Tarihin bir yorumlama tarafı var. Nasıl ki bilimde teori bağımlı bir düşüncemiz varsa, tarih biliminde de yorum bağımlı bir yaklaşımımız söz konusu. Çünkü nesnelerin, üreten insanların anlam dünyasını da çözümlemeye çalışırız. Zipli dosya gibi onlar yani. Soru çözümlemeye çalışırız. Tabii çok daha farklı özellikler var. Yani fiziksel nesne bizi etkilemez. Ama tarihsel olgu ve olaylar bizi etkiler. Yani biz diyelim ki geçmişte kalmış bir felsefi sistemi çalıştığımızda etkisinde kalıp onu yeniden ihya edebiliriz. Değil mi? İşte sosyalizm çalışırken sosyalist olabiliriz. Faşizm çalışırken faşist olabiliriz. Tarihsel olgu ve olaylar, bizi bugün de etkileyebilirler. Dolayısıyla oradaki gidiş-gelişler çift yönlüdür, tek yönü değildir filan ki bir pek çok şey var... Fiziksel nesneler mesela Japon'da, Çinli'de, Amerikalı'da, Türk'te aynı derecede yakınken herhangi bir insan kültürünün ürettiği olgu oyu anlamak için onun diline sahip olmak lazım. Çünkü yabancı kelimesi mesela doğa bilimleri için geçerli değil ama insan bilimleri için ya da tarih için Japon tarihini, dilini bilmeden, onların anlam-değer dünyasına nüfuz etmeden meseleyi anlayamazsınız.

Şimdi burada bilim tarihinin rolü ne? Bilim tarihi burada oturuyor diyor ki; *"Ya bu bilim öyle ahistorik-metahistorik bir şey değil. Gayet insanların ürettiği bir şey. Tarihte ortaya çıkmış. Bunun bir arka planı var. Ta Mezopotam'dan itibaren başlıyor, ilk yazıdan itibaren, bugüne geliyor. Dolayısıyla bilim de bir kültürdür. Esas itibariyle…"*

Yani üretilmiştir…

Tabii üretilmiştir. Zaten tabii o dönemde artık genel ve özel izafiyet teorisi, kuantum teorisiyle artık bilimdeki kesinlik iddiasından da vazgeçildiği için, olasılıklı bir bilim, yakınsak bilgi dediğimiz, bu çerçevede artık bilim tarihi, bir fonksiyon üstleniyor. Bilim yani Newtonian bilimle gaystik bilimler arasında… Vico ile Newton'u bir araya getirmiş oluyor. Bu çatışma bugün pek öyle şedit değil ama yine de hala tartışılıyor. Yani bir fizikçi, iyi bir fizikçi, tarihi ve fizik tarihini bilim kabul etmez.

Peki hocam siz kafanızda düşünürken ben bunu hep merak etmişimdir ama size daha önce hiç sormadım. İlk defa şimdi soruyorum. Bizim tarihimizden bağımsız olarak, yani mesela ilim ve fen kelimelerini ulum veya işte fünun kelimelerini, siz bu ikisine göre mi tasnif ediyorsunuz? Yani mesela bu bardağın anlamıyla ilgili bir şeyi ilim kısmında veya ötekini fenle veya işte fünun kısmında mı değerlendiriyorsunuz? Sizin kafanızda bu ikili veri tasnife uğrayarak mı oturuyor?

Yok, onlar çok… Şimdi bu bilgiyi tasnif etmekle, bilim disiplinini tasnif etmek iki ayrı yaklaşımdır. Bir de taksimle tasnifi birbirine karıştırmamak lazım… Taksim bu işin zatından kaynaklanan bir şeydir, ona "taksim" deriz. Tasnif ise arazlarını dikkate alarak yaparız. İkincil özelliklerini dikkate alırız. İlimler tasnif edilir. Ama ilim taksim edilir. Arapçada ilmin çoğulu yoktur. İngilizcedeki gibi, "knowledge"nin çoğulu olmaz. Değil mi? Disiplinlerin çoğulu vardır. İlim kelimesinin "ulum" dediğinde onun disiplin anlamındadır. İlim tektir çünkü… Bilgi. Yekpare bir hadisedir ve sizin bu tür tasniflere sahip olabilmeniz için arka planda bir ontolojinizin olması lazım, bir varlık görüşünüz olması lazım. Şimdi Türkiye'de en önemli meselelerinden bir tanesi…

Bununla ilgili bir yazı yazdım. Bizim bir varlık tasavvurumuz yok. İdareten… Yani "metafizik çanak" diyorum ben buna. Metafizik çanağımız yok bizim. Biz başkalarının çanağını yalıyoruz bu açıdan... Bu yalamayı iğrenç bir şey olarak görmeyin. Yani zayıf kültürler, başka kültürleri "imite" eder, taklit eder. Gayet doğal bu. Şimdi diyelim ki ama Taşköprülüzade'nin (1494-1561) *"Miftâhu's-se'âde"*sine baktığınız zaman, adamın çok gelişmiş sofistike bir varlık tasavvuru var. Bu varlığı, mevcudatı hem taksimen tasnif ediyor. Ve buradan hareket ederek de her bir mevcut küresiyle uğraşan bir bilimi vaz ediyor. Ve 400'e, 500'e yakın bilim ortaya çıkartıyor. İşte Descartes, modern sistemi kurarken orada bir varlık anlayışı var. Değil mi? Dolayısıyla bizim bugün, Türkiye'de Türk düşünürleri olarak neye göre düşüneceğimiz konusunda bir ittifakımız yok. Herkes biraz takılıyor yani… Fransız kültüründe yetişmiş biri, Fransızca düşünüyor. Fransız tarzı düşünüyor. Öbürü Alman tarzı, öbürü Rus tarzı, öbürü Mısır tarzı… O da var. Yani biz hep Batı'yı suçluyoruz ama Mısır-İran tarzı düşünenler de var yani Türkiye'de. Bu bir hercümerç, kafa karışıklığı bu. Kendi tarzımızda düşünebilmemiz için, bizim varlıkla olan ilişkimizi bir ibare ve ifadeye dönüştürmemiz lazım. Henüz öyle bir yaklaşımımız yok. Dolayısıyla herkes kafasına göre şu bardakla ilişki kuruyor yani. Kültürün ortak bir ilişki kurma tarzı henüz gelişmemiş. Bir de tarihin başka bir tarafından bahsetmek istiyorum. Şimdi bu… Tabii "tarihselcilik" de deniyor buna ama… Şimdi tarih kelimesi niye bu kadar, özellikle Herder'den itibaren başlayarak, Hegel'le aşırı derecede yerleşti? O da şu. Şimdi biliyorsunuz Kant ilk defa… işte Hamburg depreminden sonra ortaya çıkan süreç içerisinde, nesneyle olan ilişkimizde bir "correllation" ilişkisi bu… Tanrı'nın elinin ve ihtiyaç duymadığımızı… Tabii Katolik Avrupa kültürü için söylüyorum bunu. "Tanrı'nın eli" diyorlar buna. *"Tanrı'nın eline ihtiyacımız yok artık. Bizim nesne ile çıplak bir ilişkimiz var. Ve bu nesnenin bilinemezliği konusunda herhangi bir konuşma, diskura ihtiyacımız yok. Neslinin kendisini bize sunuş tarzı, fenomenal tarzıyla yetinebiliriz"* diyor. Şimdi bu, tabii diğer şeylerle birleşince, kutsalın ortadan kalkmasına neden oluyor. Batıda. Bu tabii Luther'e kadar gidebilirsin bunun için. Şimdi kutsal ortadan kalkıyor. Bir de artık, öte dünya inancı da ortadan kalkıyor. Dikkat ederseniz Rönesans resimlerinde, hep böyle yukarıda bir hale vardır. Çünkü Orta Çağ Avrupası, ta işte 1500 yıla yakındır, otelde olduğunu, her an bir otobüsün gelip onları alıp götüreceği inancıyla yaşıyor. Değil mi? İsa gelecek ya da ne bileyim ben, Mesih gelecek. Biz alıp götürecek. Dolayısıyla bu dünyaya kazık kakmaya ihtiyaç yok değil mi? Kapitalizm aslında esas itibariyle nedir? Dünyaya kazık kakmak, öte dünya biletlerini iptal etmektir. Şimdi yalnız bu süreç içerisinde bir anlam problemi doğuruyor. Peki biz, birey ve tür olarak ve millet olarak, anlamı nereden devşireceğiz öte dünya inancı kalkmışsa? Ha o zaman Almanlar, dâhiyane bir fikir geliştiriyorlar. Toprakla girdiğimiz ilişki… "Kultur", biliyorsun, toprakla girdiğimiz ilişkiden… Tarımla alakalı... Dolayısıyla bir millet, kendi anlamını, kendi toprağından hareket ederek üretebilir. *"Alman milletinin anlamı, kendi toprağıyla girdiği ilişkinin sonucudur"* diyor. Ve her şeyi tarihselleştiriyor… Çok güzel bir örnek vereyim sana. "Edisyon kritik" diye bir disiplin var biliyorsun değil mi?

Tenkitli neşir...

Tenkitli neşir… Bunu, Almanlar icat ediyor. Ama bunu akademik bir disiplin olarak icat etmiyorlar. Anlamın tarihini bulmamız lazım… Şimdi elimizde bir diyelim ki Aristoteles'in metni var. E bu metin tarih içerisinde pek çok farklı kopya edenler (kopyacılar) tarafından, müstensihler tarafından çoğaltılıyor. Değil mi? Biz bugün herhangi bir… Mesela İbni Sina'nın, Farabi'nin, nüshalarını topluyoruz. Nüsha farkları var. *"Kimisinde yanlış"* diyorsun. Şimdi Hegel'in ifadesiyle, *"yanlış,*

doğrulara giden eksik doğrulardır." Yani yanlış, tam doğruya giden eksik doğrulardır. Dolayısıyla dikkat edersen edisyon kritiklerinin altında farklarını veririz…

Evet…

İşte Gılgamış Destanı'nı hazırlarken düşünsene.

Eksi koyarız veya fazlalığı gösteririz…

Dolayısıyla anlam tarihsel bir kökten geliyorsa, o anlam sadece pür anlamıyla, tam anlam değildir. Tam doğru değil de yanlışları da içerir. Dolayısıyla tarihin bir de böyle bir anlamı var… Milletlerin, insanların anlamını gelecek ki bu gelecek, kıyamet/ahiret/öte dünyayla alakalı… Orası kopup gittiğinde… Çünkü biliyorsun Kant'ın *Saf Aklın Kritiği* yayınlandıktan sonra, ki 1804'tür ölümü Kant'ın… Özellikle Alman dünyasında çok önemli intiharlar oluyor. Vatandaş değil tabii, entelektüeller… *"Çünkü hakikatle irtibatımız kayboldu."*

Meşhurdur işte, Kant'a soruyorlar: *"Üstat, artık hakikati bilebilecek miyiz?" "Kusura bakmayın. Öyle bir şey yok ki bilesiniz…"* diyor yani… Şimdi bu büyük sıkıntılar… *"Hakikat krizi"* ya da *"Kant krizi"* deniyor buna Batı düşüncesinde...

Bu ama havasa dair bir...

Havasa dair ama bu süreç içerisinde eğitimle birlikte aşağıya da…

Avama da eğiliyor…

Tabii, Nihilizm dediğim bir hadise. Nedir bu? Yani bugün, şu anda, sofizm dediğin… değil mi? Şu an dünyada bir sofizm var. Hiçbir değer yok ki! Yani şey gibi… börtü böceğiz, yaşayalım, eğlenelim. Sevelim, sevişelim. Yiyelim, iyi geçinelim, iyi yaşayalım... Değil mi? Adrenalimizi tetikleyecek... Yani şöyle… modernizmi şöyle özetleyebilirsin: Yeryüzünde bir milyar insan temiz suya erişim sağlayamazken, *"Mars'ta su var mı?"* diye araştırma işidir. Buna modernizm denir. Tamam mı?

Evet…

Ya bir milyar insan temiz suya erişemiyor. Sen *"Mars'ta su var mı?"* diye uzay aracı yapıp gönderiyorsun! İşte modernizm bu yani. Şimdi böyle bir ortamda bireyin varlığa tutunmasını neyle sağlayacaksın? Biz felsefeye geçtik ha! Bak...

Farkındayım hocam… O yüzden başlık koymadık… (Gülüyor…)

Nasıl sağlayacaksın? Bu tür numaralar yapacaksın işte... Dikkat et, Alman tarihselciliği iki dünya savaşı üretti. Değil mi ya?

Evet…

Yani öyle çok da şişede durduğu gibi durmuyor bu iş…

Bir de ondan öncesi Sedan da var ayrıca da…

Tabii yani… Hayır 1580 Bartholomeus olayından itibaren başlayabilirsin. Değil mi? Fransa'daki büyük katliam… Sonra o, yüzyıl savaşları… otuz yıl savaşları… gelirsin. Fransız Devrimi'nde kaç tane Fransız öldürdü Fransızlar? Kendi kendilerini öldürürler. Başka bir sürü şey… Onları sen benden çok daha iyi biliyorsun...

Estağfurullah hocam…

O açıdan bunlar, öyle şişenin dibinde durduğu gibi durmuyor. İnanılmaz sonuçları var. Eğitim, öğretim yoluyla… hele bugünkü iletişim araçlarını düşünürsek, televizyonu, radyosu, interneti, sosyal medyası... İnanılmaz bir nihilizm var... Değer aşınması... Yani insanlar haklı olarak tabii. Anlamımızı nerede

bulacağız? Yani niye yaşıyor? Niye buradayım? Ne anlamı var bu hayatın? Eğer dürüstsen kendine oturup intihar edersin yani…

Eğer öyleyse...

E tabii… İntihar eden insanların en büyük cümlesi nedir? Hatırla… filmlerde, romanlarda… *"Yaşamanın bir anlamı kalmadı…"* Çünkü anlamdır, bizi yaşatan… Tamam, biz fiziksel bir varlığız. Evrenin uzantısıyız ama o kadar ilginç bir varlık ki bu, varlıkça evrenin uzantısı olan bu var olan, bilgi bakımından evrenin kendisini uzantısı haline dönüştürüyor…

Anladım…

Korkunç bir şey yapıyoruz yani... Aklımızı evrene seriyoruz ve bilgiyle kurul ikinci bir evren üretiyoruz. Evet neyse felsefeye girdik...

Aklıma şu gelmişti hocam: Bu Almanların… Ben askeri kültür teorisi yazarken, biraz da kültür okumak zorunda kaldım demeyeyim de hani zaten merakla okuduğum zaman genel olarak "Naturvölker" ve "Kulturvölker" diye tasnif etmişler.

Evet…

Sonra okur okumaz "bu İbn-i Haldun" dedim direkt! Doğrudan… Hani onun "hadari" ve "bedevi"… işte "umran" diye açıkladığı şey bu..

Evet.,,

Aslında bir miktar hani bundan bahsedebilir miyiz?

Onu bilmiyorum tabii. Senin o yakaladığın şeyi, benim okumam lazım, araştırmam lazım. Böyle şimdi çağrışım yoluyla düşünmek hiçbir şey değil. Ama İbni Haldun'daki "bedevi-hadari" ayrımı pek çok açıdan yapılan bir şey. Sadece Ahlak açısından yapılır. Ekonomik ilişkiler açısından yapılır. Devletleşme açısından yapılır. Pek çok açıdan yapılan bir şey. Oradaki tabii bedavet meselesi sadece bedevilikle alakalı değil. Aslında bir zihni durum, bir zihniyet durumu, bir yaşama biçimi aslında o. Hadaret de başka bir yaşama biçimi, yaşama tarzı. Çünkü siz bedevi oldunuz... Mesela İbni Haldun, bedevi ahlakını, hadari ahlaka… değil mi? Üstün tutar. Ama diğer unsurlar bakımından hadareti üstün tutar. İkisini entegre etmeye çalışır. Acaba biz hadari iken bedevi ahlakı sürdürebilir miyiz? İşte onun için tasavvufa yöneliyor ya zaten… Tasavvuf kitabı var biliyorsun ona nispet edilen… E, dolayısıyla farklı bağlamlarda üretilen şeyler. Bu senin dediğin şeyi, benim Almanlarda çalışmam lazım. Onu bilmiyorum yani. Zihnimde bir tablo/resim yok. Tasavvur oluşmadı yani. Şöyle… şimdi biraz önce, sen masa kelimesini kullandın ya tarih masası. Ben de sana bir medeniyet masası… Masa kelimesini çok kullanırım ben. Gelenbevi'nin masası.. *"Ne kurmamız lazım yeniden düşünmeye başlamak için?"* falan diye… Şimdi Avrupa'da şöyle bir mesele… Dedik ya Avrupa'daki o doğa bilimleriyle kültür bilimlerinin çatışmasını çözmek için *"bilim tarihi"* kavramını geliştirdiler ve büyük oranda bunu çözdüler. Bizim gibi toplumlar, yani Batı dışı toplumlar diyelim ya da Batı Avrupa dışı toplumlarda ise bilim tarihinin başka bir fonksiyonu var. Şimdi Avrupa özellikle bin sekiz yüz altmışlarda biliyorsun kolonyalizm zirveye çıktı… Birinci Dünya Savaşına kadar devam etti… İnanılmaz bir artı değer ürettiler. Ben biraz Avrupa şehirlerini gezmiş biri olarak söyleyeyim. Neredeyse bütün o binalar 1850 ve sonrası yapılmıştır. Şimdi… Avrupalılar şunu fark etti tabii Aydınlanma'dan itibaren; *"Biz yeni bir şey yaptık..."* Yani ondan önce hatırla… Mesela İngilizlerin yazdığı dünya tarihinde, dünya tarihi ikiye bölünür. İslam öncesi-sonrası… Fransızlar da öyle… Almanlar ilk defa bunu değiştiriyor, *"Ya İslam'a bu kadar çok yer vermememize gerek yok"* diye… Ve kendi yaptıklarının gramerini yazıyorlar. Şuna benziyor: *"Bir dil konuştuk. Bu dinin gramerini yazalım…"* Ha yazıyorlar, bakıyorlar ki; *"Biz bunu bilimle ve o bilime eşlik eden teknolojiyle…"* Bir bilim ve teknoloji... Dolayısıyla buna medeniyet diyorlar. Bir medeniyet masası kuruyorlar. Ve bu masaya üye olabilmek için, her milletin, Batı Avrupa'da oluştuğu tarzıyla bilim ve teknolojiye katkılarını göstermesi gerekiyor. Yani diyelim ki, siz Türkiye'den gittiniz, Osmanlı

döneminde… Dediniz ki, *"Ya ben bu masada oturacağım. Ben medeni bir adamım..."* Diyecekler ki; *"Masadaki çatal mı senin? Salata mı senin*?" Ne bileyim ben… *"Neyin sahibisin?"* Değilsen çöplükte bekleyeceksin! Dikkat et. Hegel, Afrikalıları tanımlarken bu açıdan tanımlıyor… Diyor ki; *"Onlar tarihsizdir. Çünkü hiçbir katkıları yok…"*

Şimdi bizimkiler, ta Osmanlı'nın son bu dönemlerinde… tam Süleyman Sude Efendi, akabinde Salih Zeki… Değil mi? İslam ve Müslümanların ve Türklerin felsefe-bilime, teknolojiye yaptığı katkıları göstermeye başlıyorlar… Ve cumhuriyet kurulur kurulmaz da ilk yapılan işlerden biri, değil mi, Aydın Sayın Hoca'yı Amerika'ya gönderip… Niye bunu yapıyor? Genç Cumhuriyet… bir sürü borcu var… Savaştan yeni çıkmış, değil mi? Ekonomi çok iyi değil. Sen daha iyi biliyorsun…

Estağfurullah hocam...

Bunun nedeni şu: *"Çünkü Türkler medeni bir milletse, insanlık tarihine, o medeniyet masasına yaptığı katkıyı göstermek zorunda…"* İşte hatırla, Aydın Sayılı Hoca'nın tezinin adı ne? *"İslam medeniyetinde bilim kurumları…"* Bak, bilim değil! Tek bir bilimi alsa, bu kadar etkili olmayabilir. Bilim kurumları… Özellikle rasathaneler ve hastaneler… Rasathaneler kısmı, biliyorsun, Türkiye'de de yayınlandı…

Şimdi bu, her şey için, Çinliler için de geçerli… Çinliler Josef Needham'a ne yazdırıyorlar? Eşi Çinlidir biliyorsun... *"Science and Civilisation in China…"* Al sana on cilt! Her bir cilde bir şey! Dolayısıyla bilim tarihi çok ideolojik bir disipline dönüşüyor… Şimdi ben bunu…

Science and Civilisation in China

Dolayısıyla bilimlikten birazcık çıkıyor mu?

Kullanım itibariyle... Siz bilim tarihini… tabii psikolojik bir hale de dönüşüyor. Mesela Türkiye'de hatırla… *"Bilim tarihi"* denince, *"Önce biz bulduk"* psikolojisi var. *"Sıfır'ı önce biz bulduk!", "Amerika'ya önce biz gittik!"* Değil mi?

Bir de kahramanlar üretiyoruz… *"Onların Newton'u varsa bizim İbn Heysem'imiz var!"* Onu ya bir savaş tarihi gibi okuyoruz! Aslında bilim tarihini, bir savaş tarihi gibi okuyoruz. Halbuki bu bir yarış tarihi değil... Bir savaş tarihi değil yani… Tabii bunu biz şey yapmadık. Onlar yaptı. Bize bazı kısıtlar getirince, biz de bu kısıtları açmak istiyoruz. Dolayısıyla bir sarmal oluşuyor burada. Bunu ben canlı olarak da gördüm. Türki Cumhuriyetler, Sovyetler çöktükten sonra, bağımsızlığını kazanınca… Mesela Özbekistan, Türkmenistan'da… Çağrıldığımda, gittiğimde niçin çağrıldım sence? *"Özbeklerin bilim ve medeniyete katkıları üzerine konuşur musun?"* Ya… Türkmenistan'a da aynı şekilde. Niye? Çünkü onlar da yeni bağımsızlığını kazanmış devletler olarak, o medeniyet masasında yer almak istiyorlar. Bugün bile değil mi? Ne kadar indeksli yayının var? Ne kadar üniversiteler bilmem neye giriyor. Tam bir self oryantalizime de döndü bu iş ama… neticede bugün hala devam ediyor. Dikkat ederseniz, Türkiye'de, özellikle, Fuat Sezgin rahmetli ve sonrasında… değil mi? Bilim tarihi tamamen popüler, hatta vulgarize bir hal aldı. Popülerlik iyidir ama vulgarize çok kötüdür yani. Çünkü zeminini kaybetmek demektir vülgarize... Bilgiyi vülgarize etmek... Yani kuantum rehabilitasyon merkezleri açmak, kuantumu zemininden koparmaktır. O vulgarize bir şey oluyor. Bilim tarihi biraz Türkiye'de vulgarize de oldu hatta, bu açıdan… Ve bunun sebebi ne? Bu psikolojik saikler... Metinleri incelemeden… Bak, her zaman söylüyorum… Daha biz… Biz yazma kültürüyüz, envanterimiz çıkmamış! Bu yazmaların çoğu, edisyon kritik edilmemiş… Üzerine ikincil çalışmalar yapılmamış ama ahkam kesiyoruz hepimiz. Yani bırak ayrıntıları… İbni Sina'nın tam bir külliyatına sahip değiliz. İslam tarihinin ve insanlık tarihinin yetiştirdiği en büyük isimlerden biri… Ama konuşuyoruz! Değil mi? Niye? Çünkü psikolojik ihtiyaçlarımız var bu konuda… Ben bir hikâye anlatayım sana... Hikâye değil, yaşadığım bir olay… Türkmenistan'a gittik. Sonra… en son… Türk Büyükelçiliği'nde bir yemek verildi, akademisyenlere… Türkmenistan Dışişleri Bakan Yardımcısı da katıldı, o zamanki… Biz Merv'i gezmekten geldik… Merv, çok önemli Türk tarihi için malum… Dedi ki bu Dışişleri Bakan Yardımcısı; *"Hocalarımız*

Merv'e gitti mi?" "Gittik" dedik. *"Nasıl buldunuz?"* dediler. Ben de orada dedim ki *"Altını mı soruyorsun, üstünü mü?"* Tabii zeki bir adam… *"Hocam her ikisini de anlatın…"* dedi. *"Üstünde bir şey yok"* dedim. İşte Sultan Sencer'in mezarı, birkaç sahabe kabri… Altına gelince çok! Yani farkında olmadan kırk dakika, ben bunlara Nişabur, Ömer Hayyamlar, Harakiler… Bütün o Merv! Sultan Sencer, Melikşah etrafındaki ulema… Bunlar neler yaptılar? Ne ettiler? Tarır hareketi, tahkik hareketi, talim hareketi… Anlattım filan. Hiç kimse de kesmiyor. Ben de kaptırdım gittim. Malum mesleğimizden… Sonra adam "Doğanım" dedi… "Doğanım" meğer Türkmenlerde sadece anne ortak olursa söylenirmiş. Baba ortak olunca *"kardaş";* anne ortak olunca da *"doğan"… "Doğanım"* dedi, *"Sen neredeydin?"* dedi ya. "Ula" dedi, *"bundan sonra beni kimse tutabilir mi? Biz bir yere gidiyoruz. Nerelisin? Türkmenistan? Kaç yıllıktır? On yedi. Ne yaptınız? Hiçbir şey. Şimdi ben ooo bir başlayacağım Karakiler, Ömer Hayyamlar…" İ*simlerini de aklında tutmuş... Şimdi anlatabiliyor muyum o psikoloji?

Aynı şeyi Özbekistan'da gördüm ben… Şimdi dolayısıyla bilim tarihi, Türkiye'de de böyle bir fonksiyon uyguluyor… Şimdi bunun sonuçları bakımından… böyle bir tezahür göstermesi sıkıntı değil. Ama yöntemin bilimselliğini, o rasyonalitesini kaybetmemeniz lazım. O zaman varı "yok" gösterirsin, yoku "var" gösterirsin. İş mistisizme döner. Bir milleti mahvetmenin iki yolu vardır; O milleti ya mistisizme, ya sofizme bulaştırmak… Bu senin sahih bilgi etmeni, olgu ve olaylarla sahih bir temas kurmanı engeller… Onun için diyoruz ya; *"Usûl abdesti, gusül abdestinden daha önemlidir!"* Yöntem!. Ki o… ne dedik? Yöntem, bilimsel bilgi üretir, rasyonaliteyi verir. Bu yöntemi kaybederiz ve kaybediyoruz da yani…

Şimdi adam öyle bir medrese anlatıyor ki… otuz altı yılımı doldurdum ben. Ben öyle bir medrese İslam tarihinde görmedim mesela. Yok yani! Ya öyle bir İbn-i Sina anlatıyor ki… Ya da öyle bir Gazali anlatıyor ki… Öyle bir… Yok öyle adamlar!

İdealize ediyorsun, soyutluyorsun, ulaşılabilirliği de kalmıyor ona ha… Gençler ona ulaşamaz artık yani… Tüm ulemamızı, alimlerimizi, bilginlerimizi bu şekilde anlatıyoruz. Bir Mimar Sinan anlatıyorlar… Ya bunu yapan da vatandaş değil ha! Okumuş yazmış insanlar... *"Hocam bu Süleymaniye'yi Mimar Sinan yapamaz. Bu büyük ihtimalle uzaylılardan…"* Böyle düşünen adamlar var ya! Ula kendi medeniyetine niye güvenmiyorsun? Yani Kanuni Sultan Süleyman ve dönemi, bu Süleymaniye'yi üretecek bilgi birikimine, tecrübeye sahip ya. Yani bunu… çünkü o bilgiyi bilmediğin zaman, muhayyilen devreye giriyor… Tamam mı? Bu muhayyile ile tamamlıyorsun, ortaya bir mistik yapı çıkıyor! Melekler geliyor… Yani şuna benziyor; *"İstanbul'u biz fethetmedik aslında canım. Şüheda... Evliyaullah…"* Ha? Gel… ya tamam onlar gelsin de… Maddi zemini… Sen savaş tarihçisisin... Yani Genelkurmay hiç böyle gider mi? *"Maneviyatımız çok güçlü... Şehitlerimiz çok tarihte…"* Ula Türkler şehitten başka ne vermiş? *"Şühedamız da çok... Evliyamız da çok..."*

Hani diyor ya… Köprülü mü diyor? Ahmet Hamdi Tanpınar mı diyor? Nerede bir… Ya da Erol Güngör de olabilir... Şimdi hatırlamıyorum. *"Nerede bir evliya kabri varsa orası Türk yurdudur"* diyor[3]. Değil mi? Şimdi böyle bir savaş planı yapabilir misin? Yapamazsın yani! Kısaca şöyle; popülerlik iyidir. Çünkü bilginin toplumsallaşmasını sağlar. Ama vulgarize çok kötü bir şey. Özellikle yöntemi kaybettiğimiz an, rasyonel bilgi üretme imkanını kaybederiz. Toplumu mistisizme ya da sofizme sürükleriz. Bugün biraz buna doğru gidiyor gibi geliyor bana…

Hocam süremiz bitti... Teşekkür ederiz…

Hocam müdahale edemedim böyle… içimden de gelmedi süre bitti demek ama süre bitiyor…

Gayet akıcı… çok güzel, çok faydalı oldu benim şahsım adına da… Bu arada şunu da söyleyerek kapatmam lazım. Hocam hep öyle söyler. "Ben çok ümitliyim" der. Aynı şekilde ben de çok

---

[3] Erol Güngör, "Nerede evliya kabri varsa orası Türk toprağıdır. Evliyası olmayan yerde Türk de yok demektir" demiştir. (Muhammet Negiz)

ümitliyim. Şundan dolayı… Son Osmanlı Araştırmaları Kongresi'ne… İşte ben de katıldım… Hocam da katıldı...

Evet. Ben iki tebliğ sundum ya…

Orada bilim tarihi ve felsefe oturumunda sekiz oturum oldu. Ve yaklaşık otuza yakın bildiride… işte rasathanelerden… astronomiden… hatta analitik geometriden tutun pek çok şeyin en detayına… İşte hiç de bilim yokmuş gibi bir şey… tarihimizde böyle garip, anlamsız… savunulması bile mantıksız olan şeyler… Dolayısıyla ümitli olacağız. İnşallah…

Bir şey söyleyeyim. Başkalarının yanlışlarını düzelterek kendi doğrumuzu inşa edemeyiz. Bence bu tür eleştirileri hiç yapmayacaksın. Şöyle diyorlar, böyle… Desinler! Biz işimize bakalım ya..

Evet. Bu iş zaten bir cevap olmuş oluyor kendi kendisine… Bununla kapatmış olalım…

Aynen…

Zirvede kapatalım…

Eyvallah…

Hocam çok teşekkürler... Değerli "Tarih Masası" izleyicileri, bugünkü programımızın sonuna geldik. "Times Of Türkiye" YouTube kanalına abone olmayı unutmayın. Hoşça kalın…